

FENOMÉN CHARTY 77 A DNEŠEK

Charta 77 je značně komplikovaný fenomén, jehož kontury ještě v mnohém směru nebyly náležitě zaostřeny, a někdy bývají dokonce záměrně rozostřovány. Tak je tomu ostatně s každým historickým fenoménem, neboť ještě dlouho poté, co se událost stala jakoby minulostí, děje se co do svého smyslu dál tak dlouho, až je historiky určitým způsobem a vždy jen dočasně fixována její podoba a význam. Zkrátka: do uvědomované a psané historie nevchází žádná událost jako faktura, nýbrž jako interpretace a ta závisí do velké míry na tom, jak společnost, jak lidé na onu událost reagují, jak na ni navazují nebo nenavazují, jak ji berou vážně nebo jak na ni zapomínají. V tom smyslu hovoříme někdy o „druhých dějinách“ takové události nebo také nějakého díla. Mohli bychom říci, že dějinné činy a události jsou jako semena, která dopadají na různá místa a do různých podmínek; někdy z nich něco vyroste a jindy nikoliv. Charta 77 je takový čin, taková událost, která skončila přibližně po 13 letech života, aby začal její „druhý život“, její „druhé dějiny“ v reakcích a navazování dnešních a zítřejších členů naší společnosti.

Všichni víme, že tyto druhé dějiny Charty 77 začaly dost nešťastně a že i nadále jsou vysoce problematické. Na tom mají velkou část viny sami „chartisté“. Ve změněné situaci se řada prominentních signatářů začala chovat nejen politicky i lidsky chybně, ale často se prohřešovala i proti zásadám základního dokumentu i proti určitému stylu spolupráce, jaký se v Chartě za léta jejího aktivního působení více méně ustálil. Profesionální politika jim nejednou zamotala hlavy. Na druhé straně se psychologicky pochopitelně objevovala ve stále větší míře jakási averze vůči chartistům, trochu podobná averzi vůči emigrantům. Ovšem mnohem významnější byly proměny obecné politické situace po listopadu 1989, které si dovoluji charakterizovat jako přechod od sametové revoluce k rétoricky tvrdé, ale ve skutečnosti relativně měkké restauraci. Pomineme-li chartisty samotné, lze říci, že o Chartě se většinou buď mlčelo, anebo jí byla adresována mělká a odmítavá oficiální a polooficiální kritika. Aby vynikl kontrast, zmíním jen jedinou knihu o Chartě o více než 360 stranách, kterou publikoval torontský historik Gordon Skilling čtyři roky po jejím vzniku. A to ještě vůbec nebylo jasné, k čemu po dalších osmi letech dojde. To jen na okraj.

Omezím se pro názornost na jedinou, i když dnes neceněnou stránku věci, a to proto, že má nemalou důležitost pro dnešní i budoucí orientaci intelektuálních kruhů a zejména učitelů na vysokých školách, tedy také a pro nás na prvním místě na Karlově univerzitě. V Chartě byla od počátku zakotvena spolupráce s tzv. reformními komunisty. Jeden z trojice mluvčích vždycky zastupoval tuto významnou skupinu signatářů. Prvním byl Jiří Hájek, druhým Jaroslav Šabata, třetím Jiří Dienstbier atd. Rudolf Battěk se nedávno v televizi vyjádřil, že to byla okolnostmi vy nucená spolupráce. Mám za to, že to je zcela mylné, pouze subjektivní hodnocení. V dopise pana rektora Malého je řeč o Chartě 77, „která zahájila proces demokratizace a obnovy lidských práv v Československu“. To také není přesné. Tento proces zahájili především reformní komunisté v šedesátých letech, a to mnohem účinnějším a politicky významnějším způsobem, než to mohli učinit chartisté. Husáková normalizace začala tím, že došlo k vyloučení téměř milionu komunistů ze strany. To byla v té době obrovská potenciální společenská a politická síla. Že se v pozdější době neprosadila, ale že splynula buď se šedou zónou nebo s normalizačními oportunisty, je jiná záležitost a ta nemůže být hodnocena odděleně od hodnocení celé populace. Občanské fórum ještě navazovalo na spolupráci s těmito exkomunistickými signatáři, ale později došlo k ostrému rozdělení a tvrdým útokům proti nim. Já sám ovšem nemám ani v nejmenším úmysl popírat, že nemalá část viny spočívá na exkomunistech samých, na jejich politickém chování. Ale to je jen jedna, ta méně důležitá stránka věci. Významnější je právě aspekt dlouhodobé ideové orientace.

V šedesátých letech došlo u nás (po vzoru poměrů na Západě) k prvním kontaktům a

rozhovorům mezi marxisty a křesťany. Na půdě naší univerzity byl tento rozhovor institucionalizován ve zvláštním, částečně otevřeném semináři Milana Machovce na filosofické fakultě, a ještě o něco dříve v semináři v Jirchářích na půdě bývalé Komenského bohoslovecké fakulty, která byla inkorporována do Karlovy univerzity teprve před sedmi roky. Tam ovšem šlo o dialog ekumenický, v němž hlavními partnery byli protestanté a katolíci; nicméně marxisté byli zváni i jako přednášející. Vedle toho se v té době množily také četné individuální kontakty mezi komunisty a nekomunisty na nejrůznějších úrovních. Napětí a konflikty mezi některými významnými marxisty (zejména třeba z Filosofického ústavu ČSAV) na jedné straně a mezi stranickým aparátem na straně druhé ovšem začaly už brzo po XX. sjezdu sovětských komunistů. Tyto skutečnosti byly nejen zapomínány, ale záměrně vymazávány z obecného povědomí: komunisté obojího druhu byli smeteni do jednoho pytle a k nim byli a v rétorice mnohých ještě dnes jsou dokonce přiřazováni i sociální demokraté. Restaurační ideologie si navykla užívat formule: to všechno už tady jednou bylo. Samo slovo „socialismus“ je dehonestováno, ačkoliv je to v rozporu se situací nejen v Evropě, ale v celém světě.

Ptám se tedy sám sebe: co se to dnes vlastně děje v masových prostředcích, ale také na mnohých jiných platformách, mezi jiným také dnes na této vědecké radě, že se na Chartu v tak nebývalém rozsahu vzpomíná, že se o ní tolik mluví a že je oslavně hodnocena? Je to výrazem nějaké politické nebo kulturně politické změny, nebo to znamená, že se o Chartě může mluvit, protože už definitivně patří minulosti a dnes tu jsou nebezpečnější protivníci? Je Charta, resp. jsou její hlavní myšlenky definitivně vyčpělé a *passé*? Předpokládám, že ode mne nebylo možno očekávat ani nějaký objektivní výklad události před dvaceti lety, ani nějakou chartistickou sebechválu. Mám za to, že mým úkolem je odpovědět *na* tuto poslední otázku: Má Charta 77 schopnost v něčem ještě dnes inspirovat zejména mladé lidi? Nebo může být definitivně uložena takřikajíc „vycpaná“ do historického muzea?

Na takto položenou otázku nelze odpovědět objektivně, tj. z pozice nezaujatého pozorovatele. Budou na ni muset odpovědět především mladí lidé sami. Také mezi univerzitními učiteli se našli lidé, kteří dali před taktikou přednost hlasu svědomí, a někteří noví na univerzitní pódia v posledních letech vstoupili; snad také v nich najdou příští generace studentů svou inspiraci. Jsou však také některé ideové body, některé myšlenky, které stojí za to připomenout. Rád bych se v tuto chvíli přidržel pouze Jana Patočky. Jen připomenutí jména tohoto řádného profesora Karlovy univerzity musí být či mělo by aspoň být jakýmsi ostnem, zadírajícím se celé naší akademické obci pod kůži. Náš největší poválečný filosof přednášel na této univerzitě jako profesor pouhých pět let a předtím po dvakrát vždy ještě kratší dobu jako pouhý soukromý docent. A tento muž prohlásil v posledních týdnech svého života, v souvislosti s Chartou a jejími aktivitami, že zápas o lidská práva, do něhož jsme se pustili, není žádná izolovaná bitva, nýbrž celá válka, a to válka, jejíhož konce se možná nedožijeme. On se nedožil ani celých prvních tří měsíců této války, my ostatní jsme se dožili dvaceti let, v jejichž průběhu došlo k jednomu obrovskému zlomu: nevládnou nám už komunističtí aparátníci, odpovědní jen Moskvě a opouzdrění StB. Žijeme opět v demokratické společnosti, jejíž demokratičnost ovšem stále ještě musíme dobudovávat a prohlubovat. To má dnes vcelku dobrou perspektivu, pokud ovšem sami opět neselezeme. Ale není to v žádném případě možno chápat jako nějaké definitivní vítězství myšlenky lidských práv a jejich prosazení jednou provždy. Mám-li použít Patočkovy terminologie, bitvy nabyly velmi odlišných podob, ale válka pokračuje. Raději bych to však vyjádřil bez užití oněch problematických vojenských termínů. A to zase s Patočkou: ani dnes ne povede žádná poddajnost a dodal bych: ani oportunita k neustále potřebnému zlepšování situace, a také dnes platí, že jsou věci, pro které stojí za to trpět, a že právě pro ty stojí za to žít. A zejména dnes je třeba znovu a znovu přivádět na prvním místě českou inteligenci zpět k pokoře a skromnosti a připomínat, že existuje něco takového jako svědomí. Kde jinde by se

to mělo připomínat než právě na univerzitě, založené před 649 lety?

*Předneseno na slavnostním zasedání vědecké rady UK, věnovaném 20. výročí vzniku
Charty 77, 10.1.1997 v Betlémské kapli v Praze*